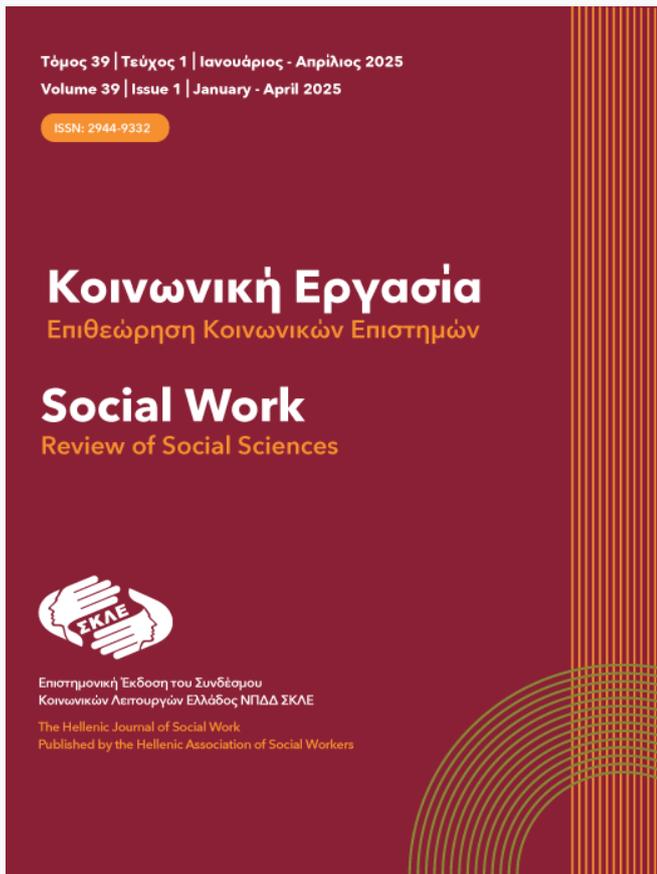

Κοινωνική Εργασία. Επιθεώρηση Κοινωνικών Επιστημών

Τόμ. 39, Αρ. 1 (2025)

1/2025

Οικοφεμινισμός και κοινωνική εργασία στην μετα-ανθρωποκεντρική εποχή. Κοινές θεωρήσεις και προσεγγίσεις

Ελένη Παπούλη, Δέσποινα Συροπούλου, Ελένη Κυριάζη

doi: [10.12681/socialwork-rss.40649](https://doi.org/10.12681/socialwork-rss.40649)

Copyright © 2025, Ελένη Παπούλη, Δέσποινα Συροπούλου, Ελένη Κυριάζη

Άδεια χρήσης [##plugins.generic.pdfFrontPageGenerator.front.license.cc-by-nc-sa4##](https://plugins.generic.pdfFrontPageGenerator.front.license.cc-by-nc-sa4##).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Παπούλη Ε., Συροπούλου Δ., & Κυριάζη Ε. (2025). Οικοφεμινισμός και κοινωνική εργασία στην μετα-ανθρωποκεντρική εποχή. Κοινές θεωρήσεις και προσεγγίσεις. *Κοινωνική Εργασία. Επιθεώρηση Κοινωνικών Επιστημών*, 39(1), 3–20. <https://doi.org/10.12681/socialwork-rss.40649>

Οικοφεμινισμός και κοινωνική εργασία στην μετα-ανθρωποκεντρική εποχή. Κοινές θεωρήσεις και προσεγγίσεις

Παπούλη Ελένη¹, Συροπούλου Δέσποινα², Κυριάζη Ελένη³

¹ Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής, Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας

² Κοινωνική Λειτουργός, MSc

³ Κοινωνική Λειτουργός, MSc

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το παρόν άρθρο εξετάζει τη θεωρία του οικοφεμινισμού και τις σχέσεις της με τις τρέχουσες προσεγγίσεις στην κοινωνική εργασία στο πλαίσιο μιας μετα-ανθρωποκεντρικής θεώρησης του κόσμου. Ξεκινώντας από το ιστορικό πλαίσιο και τις θεωρητικές καταβολές που επηρέασαν την ανάπτυξη και διαμόρφωση της έννοιας «οικοφεμινισμός», ο όρος τοποθετείται στη σύγχρονη πραγματικότητα ως φιλοσοφική θεώρηση, κοινωνικό-πολιτική πρακτική και θεωρητικό εργαλείο σκέψης για τη μελέτη και την κατανόηση των σύγχρονων κοινωνικών και περιβαλλοντικών προβλημάτων. Το άρθρο διερευνά ομοιότητες, κοινές αρχές και προσεγγίσεις με τη σύγχρονη κοινωνική εργασία και συστήνει την εφαρμογή της διαθεματικότητας ως βασικού μεθοδολογικού εργαλείου κριτικής σκέψης της οικοφεμινιστικής θεωρίας στην πρακτική της κοινωνικής εργασίας. Επίσης, προτείνει την ενσωμάτωση της οικοφεμινιστικής οπτικής στην εκπαίδευση των κοινωνικών λειτουργών και στην επαγγελματική πρακτική σε μικρο-, μεσο- και μακρο-επίπεδο. Τέλος, προσφέρει ορισμένα παραδείγματα για την εφαρμογή της οικοφεμινιστικής προσέγγισης στην κοινοτική κοινωνική εργασία σε αστικά περιβάλλοντα.

Λέξεις- κλειδιά: οικοφεμινισμός, κοινωνική εργασία, ecosocial work, διαθεματικότητα, περιβαλλοντική δικαιοσύνη

Στοιχεία Επικοινωνίας: Ελένη Παπούλη, epapouli@uniwa.gr

Εισαγωγή

Σε παγκόσμιο επίπεδο, η κλιματική αλλαγή, οι επάλληλες περιβαλλοντικές, κοινωνικές και υγειονομικές κρίσεις με αποκορύφωμα την πανδημική κρίση που βιώσαμε εσχάτως, έφεραν ακόμη πιο επιτακτικά στο προσκήνιο την συζήτηση για την άμεση σχέση και εξάρτηση του ανθρώπου από την φύση και την αναγκαιότητα αλλαγής του κυριάρχου μοντέλου οικονομικής ανάπτυξης, γνωστού ως νεοφιλελεύθερος καπιταλισμός, με την μετάβαση σε νέες μορφές βιώσιμης (από) ανάπτυξης με έμφαση στην οικο-ηθική και την περιβαλλοντική ή κλιματική δικαιοσύνη.

Με αφορμή τις παραπάνω παρατηρήσεις, το παρόν άρθρο καταπιάνεται με την θεωρία και την βιωματική πρακτική του οικοφεμινισμού ως σύγχρονης περιβαλλοντικής και κοινωνικής θεώρησης που συγκεράζει την οικολογία με τον φεμινισμό καταδεικνύοντας την εξάρτηση του ανθρώπου από τη φύση αλλά και τη διαλεκτική σχέση μεταξύ ανθρωπογενούς και φυσικού περιβάλλοντος. Σ' αυτό το πλαίσιο, εξετάζει τη σχέση του οικοφεμινισμού με τις τρέχουσες προσεγγίσεις στην κοινωνική εργασία ως εφαρμοσμένης κοινωνικής επιστήμης και αναζητά κοινή συνισταμένη με βάση την οικοκεντρική θεώρηση του κόσμου με έμφαση στην οικοκοινωνική αντιμετώπιση των σύγχρονων κοινωνικών προβλημάτων. Το άρθρο αναλύει τον οικοφεμινισμό, ως φιλοσοφική περιβαλλοντική σκέψη και ηθική πράξη, αναγνωρίζοντας παράλληλα την κινηματική του δράση (Χριστοφορίδου, 2022) και τον καταλυτικό ρόλο που μπορεί να παίξει στη σύγχρονη κοινωνική εργασία.

Ο οικοφεμινισμός ως σύγχρονη φιλοσοφική θεώρηση και κοινωνική πρακτική αναγνωρίζεται ως απαραίτητο θεωρητικό εργαλείο σκέψης για την κατανόηση των έμφυλων δομικών διακρίσεων και ανισοτήτων στην κοινωνία και ως μοντέλο ενδυνάμωσης και παρότρυνσης για ανάληψη δράσεων κοινωνικού ακτιβισμού (Mondal & Majumder, 2019), στο πλαίσιο της αντί-καταπιεστικής κοινωνικής εργασίας σε επαγγελματικούς και ακαδημαϊκούς χώρους. Όπως θα αναφερθεί στην συνέχεια, η σύνδεση του φύλου και της ευαλωτότητας εν γένει με το κλίμα και το περιβάλλον με την ευρύτερη έννοια (Gaard & Gruen, 2022), με όρους εκμετάλλευσης και καταπίεσης, αποτελεί τον κεντρικό πυρήνα του θεωρητικού προβληματισμού και της πρακτικής σκέψης στη θεωρία του οικοφεμινισμού. Αρχικά, το ενδιαφέρον επικεντρώνεται στις κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες κάτω από τις οποίες δημιουργήθηκε ο όρος οικοφεμινισμός (ecofeminism), και οι οποίες διόλου τυχαία, συνέπεσαν με την περίοδο εμφάνισης των νέων κοινωνικοπολιτικών κινημάτων την δεκαετία του 1970 (Gaard & Gruen, 2022). Οι συνθήκες και τα γεγονότα εκείνης της εποχής απασχόλησαν το γυναικείο και φεμινιστικό κίνημα και αποτέλεσαν το έναυσμα για συζήτηση μεταξύ μιας μερίδας φεμινιστριών κάνοντας τον παραλληλισμό μεταξύ της γυναικείας καταπίεσης και εκμετάλλευσης και της συστηματικής καταστροφής του φυσικού περιβάλλοντος εντός του πατριαρχικού καπιταλιστικού συστήματος (Parameswaran, 2022).

Στη συνέχεια, αναφέρονται οι θεωρητικές καταβολές που επηρέασαν τη διαμόρφωση της έννοιας «οικοφεμινισμός» και οδήγησαν τις φεμινίστριες/υποστηρίκτριες της στην έκφραση συγκεκριμένων θέσεων και προτάσεων ορισμένες από τις οποίες παρουσιάζονται και αναλύονται στο παρόν άρθρο καθώς σχετίζονται με την αντικαταπιεστική και αντιρατσιστική προσέγγιση της κοινωνικής εργασίας όπως π.χ. η πλαισίωση της οικολογικής καταστροφής με μία φεμινιστική οπτική, η απόρριψη των καθιερωμένων δεισμών του τύπου άνδρας-γυναίκα (Besthorn & McMillen, 2002; Warren, 2001), και η αμοιβαία αποδόμηση των πολλαπλών καταπίεσεων.

Όπως προαναφέρθηκε, στο άρθρο επιχειρούμε μια προσπάθεια σύνδεσης της θεωρίας του οικοφεμινισμού με το πεδίο της κοινωνικής εργασίας και ειδικότερα την οικοκεντρικής της διάσταση καθώς και με τον τρόπο με τον οποίο η οικοφεμινιστική οπτική θέασης του κόσμου μπορεί να εφαρμοστεί στην εκπαίδευση και την επαγγελματική πρακτική των κοινωνικών λειτουργών σε μικρο, μέσο και μακρο

επίπεδο (Klemmer & McNamara, 2019; Ramsay & Boddy, 2017). Τέλος, στο πλαίσιο της δυνατότητας εφαρμογής της οικοφεμινιστικής προσέγγισης στην πρακτικής της σύγχρονης κοινωνικής εργασίας, συστήνουμε τη διαθεματικότητα ως βασική μέθοδο για την κατανόηση και ανάλυση των πολλαπλών ταυτοτήτων που φέρουν οι γυναίκες, οι θηλυκότητες¹ και γενικότερα κάθε ευάλωτη οντότητα στο σύγχρονο μετα-ανθρωποκεντρικό κοσμοσύστημα οι οποίες διαμορφώνουν και επηρεάζουν τις εμπειρίες τους αναφορικά με την καταπίεση και τις διακρίσεις, ανάλογα με την κοινωνική και οικονομική τους θέση (προνομιούχα ή μη) (Holemans et al., 2023). Επίσης, προτείνονται ορισμένα παραδείγματα για εφαρμογή της οικοφεμινιστικής οπτικής στην κοινοτική κοινωνική εργασία σε αστικά περιβάλλοντα (Byas Fernández & Bregolat i Campos, 2021).

Οικοφεμινισμός: Ιστορικές και θεωρητικές καταβολές

Οι ρίζες του οικοφεμινισμού (ή οικολογικού φεμινισμού) ως κοσμοθεωρίας, ανάγονται στην επαναστατική δεκαετία του '60, μια δεκαετία κατά την οποία τα κοινωνικά και τα φεμινιστικά κινήματα μαζί με τα αντιπολεμικά και αντιαποικιακά κινήματα ανεξαρτησίας ήταν σε έξαρση σε ολόκληρο σχεδόν τον σύγχρονο κόσμο. Αυτά και άλλα κοινωνικά και πολιτικά κινήματα προετοίμαζαν και προλείαναν το έδαφος για την εμφάνιση και ανάπτυξη των αντιπυρηνικών και περιβαλλοντικών-οικολογικών κινήματων των δεκαετιών '70 και '80. Ωστόσο, ο όρος «οικοφεμινισμός» εμφανίστηκε για πρώτη φορά σε φεμινιστικά κείμενα, την δεκαετία του '70 στους κόλπους του λεγόμενου δεύτερου φεμινιστικού κύματος². Αναφερόμαστε σε μια περίοδο της ιστορίας του φεμινισμού στην οποία μια γενιά ακτιβιστριών-φεμινιστριών επιδίωξαν να συνδέσουν τους πολέμους, τις περιβαλλοντικές καταστροφές και την καταπίεση των γυναικών με την αντρική ηγεμονία και την καπιταλιστική πατριαρχία (Parameswaran, 2022). Εμφορούμενη από τις νέες φεμινιστικές αντιλήψεις και οικολογικές ανησυχίες εκείνης της εποχής, η Γαλλίδα ριζοσπαστική φεμινίστρια Françoise d'Eaubonne εισήγαγε τον όρο «οικοφεμινισμός» στο βιβλίο της «Φεμινισμός ή Θάνατος» το 1974 (Besthorn & McMillen, 2002; Chen, 2014; Gaard & Gruen, 2022; Klemmer & McNamara, 2019; Mondal & Majumder, 2019; Warren, 2001). Η Françoise d'Eaubonne εξετάζοντας ένα από τα κυρίαρχα ζητήματα της εποχής, τον υπερπληθυσμό του πλανήτη, παρατήρησε ότι οι γυναίκες δεν είχαν κανέναν έλεγχο αναφορικά με την αναπαραγωγική τους ικανότητα και υγεία λόγω της πατριαρχικής τάξης πραγμάτων. Γι' αυτό, έθεσε ως βασικό αίτημα για το φεμινιστικό κίνημα την επιδίωξη της αναπαραγωγικής ελευθερίας των γυναικών, δηλαδή το δικαίωμα τους στον έλεγχο και την επιλογή απόκτησης ή μη παιδιών (Gaard & Gruen, 2022). Παράλληλα και κατά την διάρκεια της ίδιας περιόδου (1974), άρχισαν ανάλογες συζητήσεις στους κόλπους της φεμινιστικού κινήματος στις Η.Π.Α., με βάση το σκεπτικό της παράλληλης εκμετάλλευσης και καταπίεσης των γυναικών και της φύσης (Gaard & Gruen, 2022). Το πρώτο σχετικό συνέδριο με θέμα «Οι Γυναίκες και το Περιβάλλον» διεξήχθη το 1974 στο Πανεπιστήμιο της Καλιφόρνιας (Νταλούκα, 2017). Από τότε κι έπειτα, ξεκινά μια επιστημονική ενασχόληση μέσω συνεδρίων με βασική θεματική τον οικοφεμινισμό, με

¹ Στο παρόν άρθρο επιλέγουμε να χρησιμοποιήσουμε τους όρους αρρενωπότητα και θηλυκότητα με την έννοια των χαρακτηριστικών τα οποία ξεπερνούν τα (cis-)έμφυλα κανονιστικά πρότυπα καθώς όπως αναφέρει η Sally Kitch (2023), οι όροι αυτοί δεν είναι έμφυτοι, αλλά αντικατοπτρίζουν τα κοινωνικά και πολιτισμικά πλαίσια στα οποία αναπτύσσονται για την εξυπηρέτηση συγκεκριμένων σκοπών.

²Είναι γνωστό ότι ο φεμινισμός ήταν το πρώτο κοινωνικοπολιτικό κίνημα που αμφισβήτησε τους παραδοσιακούς ρόλους άνδρα-γυναίκας, την ιεραρχική καταπίεση και τις δομές κυριαρχίας και ανισότητας ανάμεσα στα φύλα όπως αυτές εμφανίζονται και βιώνονται στο πατριαρχικό και καπιταλιστικό μοντέλο οργάνωσης της κοινωνίας. Μέσα στην μακρά εξελικτική πορεία του, το φεμινιστικό κίνημα εμφάνισε διαφορετικά χαρακτηριστικά σε σχέση με τις εποχές, και τα κοινωνικά και πολιτικά προτάγματά τους, εξού και τα λεγόμενα ρεύματα του φεμινισμού ή φεμινιστικά κύματα.

το πρώτο συνέδριο «Women and Life on Earth: Ecofeminism in the 1980's» στη Μασαχουσέτη το 1980 (Parameswaran, 2022).

Σταδιακά, λοιπόν, η σύνδεση της καταπίεσης των γυναικών με την αλόγιστη εκμετάλλευση της φύσης και των πιο αδύναμων πλασμάτων της, όπως τα ζώα, μέσα στο πατριαρχικό και καπιταλιστικό σύστημα παραγωγής, αποτέλεσαν το κεντρικό αφήγημα της οικοφεμινιστικής σκέψης και δράσης, υποστηρίζοντας την γυναικεία δυναμική για την επίτευξη της επονομαζόμενης «οικολογικής επανάστασης» (“The ecological revolution”) (Afrin & Shammi, 2023; Besthorn & McMillen, 2002). Με το πέρασμα των χρόνων, όπως εμφανίστηκαν διαφορετικές τάσεις εντός της φεμινιστικής σκέψης³, έτσι διαμορφώθηκαν ποικίλες θεωρητικές προσεγγίσεις εντός της οικοφεμινιστικής προσέγγισης, με διαφορετικές πολιτικές ιδεολογικές αφητηρίες (Besthorn & McMillen, 2002).

Κύρια ιδεολογικά ρεύματα που επηρέασαν την οικοφεμινιστική επιστημολογία ήταν η μαρξιστική και η νεομαρξιστική κριτική θεωρία της Σχολής της Φρανκφούρτης υπό το πρίσμα, ότι η ανισότητα των φύλων οφείλεται στην ταξική κοινωνία και την ατομική ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής με μοναδικό σκοπό την διατήρηση του κεφαλαίου (Besthorn & McMillen, 2002; Καραγκούνης, 2020; Klemmer & McNamara, 2019). Σημαντικό ρόλο έπαιξαν, επίσης, ο πολιτισμικός, ο ριζοσπαστικός και ο μαρξιστικός/σοσιαλιστικός φεμινισμός (Chen, 2014; Warren, 2001). Ειδικότερα, ο πολιτισμικός φεμινισμός, εκτός από το γεγονός ότι συνέβαλε στην ιδέα του φύλου ως κοινωνικής κατασκευής, ήταν από τα πρώτα είδη φεμινισμού σύμφωνα με την Chen (2014), που επέδειξε ενδιαφέρον για την οικολογική καταστροφή της φύσης από τον άνθρωπο. Υποστήριξε ότι οι γυναίκες έχουν μια πιο στενή σχέση με τη φύση λόγω των ρόλων των φύλων τους (π.χ. οικογενειάρχες και τροφοδότριες) και της βιολογίας τους (π.χ. εμμηνόρροια, εγκυμοσύνη και γαλουχία). Ως αποτέλεσμα, οι πολιτισμικές οικοφεμινίστριες πιστεύουν ότι τέτοιες ενώσεις επιτρέπουν στις γυναίκες να είναι πιο ευαίσθητοποιημένες σε θέματα υποβάθμισης του περιβάλλοντος. Ο πολιτισμικός οικοφεμινισμός έχει, επίσης, ρίζες στις θρησκείες που σχετίζονται με τον κύκλο της ζωής στη φύση και με τη λατρεία των γυναικείων θεοτήτων (Carlassare, 2000).

Αντίστοιχα, ο οικοφεμινισμός επηρεασμένος από τον ριζοσπαστικό φεμινισμό χρησιμοποιεί την πατριαρχία (αρσενικο-κεντρισμός), ως εργαλείο θεωρητικής ανάλυσης για την κατανόηση της γυναικείας καταπίεσης στο πλαίσιο ενός καθολικού συστήματος έμφυλης καταπίεσης. Απ' την άλλη, ο μαρξιστικός/σοσιαλιστικός φεμινισμός, ο οποίος επιδιώκει την απελευθέρωση των γυναικών μέσα από την εργασία τους, εμπλουτίζει την οικοφεμινιστική σκέψη με μια προσέγγιση οικονομικής ανάλυσης (Chen, 2014). Τέλος, ο μεταμοντέρνος ή μεταδομιστικός φεμινισμός, επηρεασμένος από διαφορετικούς στοχαστές και στοχάστριες (Michel Foucault, Judith Butler, Donna Haraway) τόνισε τη σημασία του κοινωνικού πλαισίου, των σχέσεων εξουσίας και προνομίων για την κατανόηση του φύλου, ασκώντας δριμεία κριτική στον ουσιοκρατισμό, την πατριαρχία και τη δυαδική σκέψη (Besthorn & McMillen, 2002; Gray & Boddy, 2010). Υπό την μεταμοντέρνα οπτική, οι οικοφεμινίστριες εξετάζουν έννοιες όπως η εξουσία και η εδραιωμένη γνώση, σε σχέση με το φύλο ως έκφραση ταυτότητας εντός ορισμένου κοινωνικού πλαισίου, στο οποίο κατασκευάζονται και λειτουργούν (Klemmer & McNamara, 2019).

³Κατά συνέπεια, γίνεται αναφορά σε πολλούς φεμινισμούς. Αντιστοίχως, ο οικοφεμινισμός δεν αποτελεί μια ενιαία θεωρία και κοινωνικό-πολιτικό κίνημα, αφού εντός αυτού, αναπτύσσεται γνώση με κάποιες κοινές μεν βάσεις και θέσεις αλλά ταυτόχρονα έχει και διαφορές σε ορισμένα σημεία, ανάλογα τις επιρροές των εκάστοτε θεωρητικών ρευμάτων. Στο άρθρο της, *Ecological Criticism Based on Social Gender: The Basic Principles of Ecofeminism*, η Ling Chen (2014) διακρίνει τέσσερις βασικές σχολές οικοφεμινιστικής σκέψης με διαφορετική ιδεολογική αφητηρία η καθεμία (πολιτισμικός οικοφεμινισμός, πνευματικός οικοφεμινισμός, κοινωνικός οικοφεμινισμός και ο μαρξιστικός/σοσιαλιστικός οικοφεμινισμός).

Πέρα όμως από τις διαφορετικές εκφάνσεις της φεμινιστικής σκέψης, σημαντική επιρροή στη διαμόρφωση της οικοφεμινιστικής θεώρησης, άσκησαν επίσης αρκετές θεωρίες οικολογίας όπως η θεωρία της «Βαθιάς Οικολογίας», ως σύγχρονης σχολής οικολογικής φιλοσοφίας, η οποία εστιάζει στην ανάλυση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων της οικονομίας της ανάπτυξης (Chen, 2014). Και οι δυο προσεγγίσεις εφάρμοσαν την κριτική διαλεκτική και επέκτειναν την κοινωνική οικολογική θεωρία για να είναι «βαθιά», κριτική και πνευματική (Klemmer & McNamara, 2019, σελ.3). Αντίστοιχα, τόσο η «αναρχική, αριστερή-πράσινη κοινωνική οικολογία» των Bookchin και Clark (στο Besthorn & McMillen, 2002, σ.224), όσο και τα περιβαλλοντικά κινήματα και οι πράσινες πολιτικές, φαίνεται να επηρέασαν σημαντικά τη θεωρία του οικοφεμινισμού (Besthorn & McMillen, 2002). Τέλος, οι Klemmer & McNamara (2019) επισημαίνουν ότι, αν και δεν αναγνωρίζεται από τη σχετική βιβλιογραφία, ο οικοφεμινισμός επηρεάστηκε βαθιά από την γηγενή γνώση και την κοσμοαντίληψη για την εξάρτηση του ανθρώπου από τη φύση.

Βασικές θέσεις της οικοφεμινιστικής θεωρίας

Όπως προαναφέρθηκε, ο οικοφεμινισμός ως κοινωνική σκέψη και ακτιβιστικό κίνημα βρίσκεται στο σταυροδρόμι της φεμινιστικής και της οικολογικής θεωρίας (Chen, 2014; Mondal & Majumder, 2019; Warren, 2001). Χρησιμοποιεί βασικές αρχές της φεμινιστικής θεωρίας και αποτελεί ένα χρήσιμο πλαίσιο «για την αντιμετώπιση και την εξάλειψη όλων των μορφών κυριαρχίας» (Besthorn & McMillen, 2002; Mondal & Majumder, 2019 σ. 482), με γνώμονα την αλληλεξάρτηση και τη σύνδεση ατόμων και περιβάλλοντος. Ειδικότερα, επιδιώκει να πλαισιώσει την οικολογική κρίση με μία φεμινιστική οπτική και να θέσει τη βασική ιδέα ότι δεν μπορεί να νοηθεί περιβαλλοντική αλλαγή ξεχωριστά από την κοινωνική αλλαγή, αφού η καταπίεση των ανθρώπων και του φυσικού περιβάλλοντος είναι παράλληλη και αλληλένδετη (Klemmer & McNamara, 2019). Ως εκ τούτου, η παρούσα θεωρία έχει ως στόχο την ενίσχυση της διασύνδεσης με το φυσικό περιβάλλον, αλλά και την αντιμετώπιση της καταπίεσης των γυναικών και εν γένει των καταπιεσμένων και περιθωριοποιημένων ανθρώπων (Mondal & Majumder, 2019).

Τα τελευταία χρόνια, η μελέτη και η αντιμετώπιση των σύγχρονων περιβαλλοντικών ζητημάτων αποκλειστικά μόνο από τη σκοπιά της οικολογίας θεωρείται τουλάχιστον ελλιπής, καθώς απαιτούνται πλέον ολιστικές παρεμβάσεις από την οπτική της κριτικής κοινωνικής προσέγγισης. Υπό αυτό το πρίσμα, ο οικοφεμινισμός ως σύγχρονη περιβαλλοντική, κοινωνική και πολιτική κοσμοθεωρία, είναι σε θέση «να επιχειρήσει ολιστική ανάλυση των προβλημάτων τόσο στο ανθρώπινο όσο και στο φυσικό τους πλαίσιο» (Gaard & Gruen, 2022, σ. 59). Καλείται να εξετάσει «τις συνδέσεις μεταξύ γυναικών και φύσης» (Mondal & Majumder, 2019, σ. 482) καθώς όπως προαναφέρθηκε, τα κοινωνικά και περιβαλλοντικά ζητήματα συνδέονται μεταξύ τους και αλληλοεξαρτώνται, και οι αιτίες για την καταπίεση των γυναικών και του περιβάλλοντος έχουν κοινή αφετηρία (Mondal & Majumder, 2019). Υποστηρίζοντας, λοιπόν, τη συσχέτιση της καταπίεσης της γυναίκας από τον άνδρα με εκείνη της καταπίεσης του περιβάλλοντος/φυσικού κόσμου από τον άνθρωπο (Gaard & Gruen, 2022; Sargisson, 2001), ο οικοφεμινισμός θέτει το ζήτημα της περιβαλλοντικής δραστηριότητας. Επομένως, ήταν εμφανές ότι εξαιτίας του τρόπου που δομούσαν η κοινωνία, η γυναίκα ήταν αυτή που κλήθηκε να υπερασπιστεί περισσότερο τα ζητήματα της φύσης. Σ' αυτό προστέθηκε το επιχείρημα που εντάσσεται στην ουσιοκρατική αντίληψη, όπως έχει χαρακτηριστεί η σύνδεση γυναίκας - φύσης (Sargisson, 2001), σύμφωνα με το οποίο, επειδή η θέση της γυναίκας διαμορφώνεται στο πλαίσιο συγκεκριμένων κοινωνικών και οικονομικών συνθηκών, η ίδια έρχεται σε άμεση επαφή και έκθεση με όλες τις δράσεις και ενέργειες που διέπουν την κοινωνική δομή (Καραγκούνης, 2020). Ωστόσο, αυτή η ουσιοκρατική

αντίληψη τείνει να καλλιεργεί και να αναπαράγει βαθιά ριζωμένες διχοτομικές αντιλήψεις και δυϊσμούς/δίπολα τα οποία συναντάμε στα κείμενα του οικοφεμινισμού, όπως άνθρωπος - μη ανθρώπινο, άτομο - κοινότητα, άνδρας - γυναίκα, λευκός - μαύρος, εαυτός - άλλος, πολιτισμός - φύση, πλούσιος - φτωχός, πολιτισμένος - άγριος, ετεροφυλόφιλος - ομοφυλόφιλος (Gaard & Gruen, 2022), λόγος - συναίσθημα, μυαλό - σώμα, παράδεισος - γη (Mondal & Majumder, 2019), αρσενικό - θηλυκό, αφέντης - σκλάβος, υποκείμενο - αντικείμενο (Gaard, 2022), και πολλά ακόμη. Σύμφωνα με τους Besthorn και McMillen (2002) και την Warren (2001), οι κυρίαρχοι δυϊσμοί είναι απαραίτητο να καταρριφθούν, αφού η συντήρηση των ιεραρχικών δίπολων και το άνισο μοίρασμα εξουσίας που διέπει αυτές τις σχέσεις είναι πηγή καταπίεσης του σύγχρονου κόσμου. Με άλλα λόγια, ο οικοφεμινισμός πλέον τονίζει ότι το πατριαρχικό – καπιταλιστικό σύστημα και ο ανθρωποκεντρισμός αποτελούν αμφίδρομες και αλληλένδετες καταπίεσεις που εάν μπορέσουμε να αποδομήσουμε μία από τις δύο αυτόματα θα αποδυναμωθεί και η άλλη (Besthorn & McMillen, 2002).

Ένα στοίχημα του οικοφεμινισμού είναι η προσπάθεια αμοιβαίας σύνδεσης προσωπικού, κοινωνικού και πολιτικού βιώματος που θα οδηγήσει στην ανάπτυξη πρωτοβουλιών και συλλογικών κινήματων που στόχο θα έχουν, όπως προαναφέρθηκε, την κοινωνική και περιβαλλοντική αλλαγή (Lahar, 1991). Σκοπός των υπέρμαχων του οικοφεμινισμού είναι η αναδιάρθρωση των κοινωνικοπολιτικών ζητημάτων με μία όμως ριζοσπαστική κατεύθυνση για την μετατόπιση της εξουσίας των φύλων (Lahar, 1991). Για να επιτευχθεί αυτό, οι υποστηρίκτριες/υποστηρικτές της οικοφεμινιστικής θεωρίας χρησιμοποιούν ως εργαλείο για την έκφραση των ιδεών τους, των πολιτικών τους θέσεων και των διεκδικήσεων του κινήματος, τον πολιτικό ακτιβισμό (Lahar, 1991). Άλλωστε, είναι διαδεδομένη η άποψη ότι ο οικοφεμινισμός είναι αναγκαίο να έχει μία πολιτικά ενεργή στάση (Χριστοφορίδου, 2022).

Ωστόσο, χρειάζεται να αναγνωρίζεται και να τονίζεται πως ζητήματα υπεράσπισης των κοινών και των περιβαλλοντικών θεμάτων δεν αποτελούν αποκλειστικά γυναικεία ζητήματα, αλλά είναι ανθρώπινα ζητήματα που αφορούν όλα τα μέλη της κοινωνίας ανεξαρτήτως φύλου (Afrin & Shammi, 2023; Gaard & Gruen 2022; Kitch, 2023). Τέλος, είναι ανάγκη να αναστοχαστούμε, πως ακόμη και ο όρος οικοφεμινισμός και ο τρόπος παρουσίασης αυτού μπορεί να αποτελεί μέρος μιας αποικιοκρατικής λογικής που δεν συμπεριλαμβάνει απαραίτητα ή και δεν βρίσκει σύμφωνους μέρος του αυτόχθονος ή και μη δυτικού πληθυσμού (Kitch, 2023). Για παράδειγμα, ενώ στη δυτική σκέψη, σύμφωνα με τη θεωρία του οικοφεμινισμού, η σύνδεση γυναίκα-φύσης οδηγεί σε μία μη προνομιούχα θέση, σε ορισμένες αυτόχθονες γυναίκες αυτή η σύνδεση μπορεί να παρουσιάζεται και ως ενδυναμωτική (Χριστοφορίδου, 2022).

Οικοφεμινισμός και Κοινωνική Εργασία

Μέσα από την ανασκόπηση της διεθνούς βιβλιογραφίας, τις τελευταίες δυο δεκαετίες, παρατηρείται αυξανόμενο ενδιαφέρον αναφορικά με το φυσικό περιβάλλον και την ενσωμάτωση της περιβαλλοντικής διάστασης στην πρακτική της κοινωνικής εργασίας (Ramsay & Boddy, 2017). Διαφαίνεται ότι οι οικολογικές θεωρήσεις που έχουν αναπτυχθεί κατά καιρούς, έχουν αρχίσει να επηρεάζουν την κοινωνική εργασία στο πλαίσιο της αναγνώρισης του αντίκτυπου που ασκεί το γενικότερο περιβάλλον στους ανθρώπους. Ωστόσο, αυτή η θεώρηση του κόσμου παραμένει στενά ανθρωποκεντρική, δίνοντας ελάχιστη έως καθόλου προσοχή στην εξέταση της αμοιβαίας σχέσης και των αρνητικών συνεπειών της ανθρώπινης κυριαρχίας και επέμβασης στο φυσικό περιβάλλον και την κλιματική μεταβλητότητα. Όπως θα αναδειχθεί στην συνέχεια, ο οικοφεμινισμός ως κοσμοθεωρία και κοινωνικό-πολιτική πρακτική καλύπτει αυτό το κενό και μοιράζεται σημαντικές κοινές αρχές και αξίες με την σύγχρονη κοινωνική εργασία, στη βάση μιας μετα-ανθρωποκεντρικής θεώρησης του γήινου κόσμου.

Σχετικά πρόσφατα, και ειδικότερα ύστερα από τη δεκαετία του 1990, η αναγνώριση της σημασίας του φυσικού περιβάλλοντος για την κοινωνική βιωσιμότητα αποτέλεσε αντικείμενο διεθνούς επιστημονικού και ερευνητικού ενδιαφέροντος στην κοινωνική εργασία (Dominelli, 2012). Η ενασχόληση της κοινωνικής εργασίας με τις φυσικές και ανθρωπογενείς καταστροφές (πλημμύρες, σεισμοί, πυρκαγιές) και τις επιπτώσεις τους στη ζωή όλων των έμβιων όντων (άνθρωποι, ζώα, φυτά), αλλά και των άβιων στοιχείων οδήγησε στην δημιουργία ενός νέου πεδίου δράσης, της λεγόμενης περιβαλλοντικής⁴ κοινωνικής εργασίας, εισάγοντας ζωτικής σημασίας κατευθυντήριες γραμμές με σκοπό την πρόληψη, την αντιμετώπιση και την εκπαίδευση των κοινωνικών λειτουργών σ' αυτά τα ζητήματα (Dominelli, 2012). Η θεωρία και η πρακτική της σύγχρονης κοινωνικής εργασίας με οικοκεντρική αντίληψη (ecosocial work) διακρίνεται από βασικές αρχές οι οποίες σχετίζονται στενά με την οικοφεμινιστική και τη μετά-ανθρωποκεντρική προσέγγιση για τη σχέση του ανθρώπου με το φυσικό περιβάλλον. Η οικο (λογική) κοινωνική εργασία επικρίνει το υπάρχον ανθρωποκεντρικό μοντέλο κοινωνικής εργασίας και διερευνά τρόπους προώθησης της περιβαλλοντικής και ανθρώπινης διασύνδεσης και ευημερίας (Boetto, 2017). Όπως θα δούμε και στη συνέχεια, διακρίνουμε μια κοινή πορεία προς έναν κοινωνικό, περιβαλλοντικό και έμφυλο μετασχηματισμό της κοινωνίας.

Ομοιότητες, κοινói προβληματισμοί και αναφορές

Όπως καταδείχθηκε, η σύγχρονη οικοφεμινιστική ανάλυση αποκαλύπτει και αποδέχεται ότι η αποσύνδεση μεταξύ φύσης και πολιτισμού, λόγω του καπιταλιστικού οικονομικού μοντέλου ανάπτυξης, έχει καταπιεστική επίδραση όχι μόνο στις γυναίκες και τις θηλυκότητες λόγω της έμφυλης ανισότητας, αλλά και σε άλλες κοινωνικά ευάλωτες και μη προνομιούχες ομάδες (πρόσφυγες/προσφύγισες, άστεγες/άστεγοι, ανάπηρα άτομα, Ρομά, αυτόχθονες λαοί, μαύρη κοινότητα, ΛΟΑΤΚΙ+), λόγω της κοινωνικής/ταξικής τους θέσης. Μελετώντας τον τελευταίο ορισμό της κοινωνικής εργασίας (IFSW/IASSW, 2014) και τις οικολογικές και περιβαλλοντικές αντιλήψεις που διαπερνούν τις αρχές της οικο-κοινωνικής εργασίας, διακρίνουμε ομοιότητες και συγγένειες με την θεωρία και την πρακτική του οικοφεμινισμού στη βάση ορισμένων κοινών αρχών και αξιών όπως η έμφυλη ισότητα και κατ' επέκταση η κοινωνική ισότητα, η κοινωνική αλλαγή, η αναγνώριση της γηγενούς και τοπικής γνώσης και η περιβαλλοντική και κοινωνική δικαιοσύνη χωρίς αποκλεισμούς.

Σε γενικές γραμμές, παρατηρούμε ότι η σύγχρονη κοινωνική εργασία με οικοκεντρική αντίληψη ενστερνίζεται τις ίδιες απόψεις με τον οικοφεμινισμό περί ισορροπίας μεταξύ κοινωνικής ευημερίας και σεβασμού στον πλανήτη και ακολουθεί ανάλογες βασικές αρχές και αξίες, που απορρέουν από την γηγενή γνώση και κοσμοαντίληψη όπως για παράδειγμα, αυτές που συναντάμε στις αυτόχθονες κοινότητες της Αμερικής και της Αφρικής, το *Buen Vivir* και το *Ubuntu*. Η έννοια του 'Buen Vivir'⁵ αφορά το δικαίωμα στην 'καλή ζωή' (ή ευ ζην) με έμφαση στην αλληλεγγύη και την αλληλοβοήθεια και περιγράφει ένα εναλλακτικό μοντέλο κοινοτικής ανάπτυξης που προωθεί τη συλλογική ευημερία, θεωρώντας τους ανθρώπους, τις κοινότητες και τη φύση ως βαθιά αλληλένδετα και αλληλεξαρτώμενα

⁴Στη διεθνή βιβλιογραφία, συναντάμε επίσης τους όρους 'πράσινη κοινωνική εργασία', 'βιώσιμη κοινωνική εργασία', 'οικολογική κοινωνική εργασία', 'οικοκοινωνική εργασία', κλπ (Ramsay & Boddy, 2017). Όλοι οι όροι αναφέρονται στο ίδιο ζήτημα ορμώμενοι, ωστόσο, από διαφορετικές ιδεολογικές αφετηρίες και επιρροές.

⁵ Το «Buen vivir» αφορά την υλική, κοινωνική και πνευματική ικανοποίηση όλων των μελών μιας κοινότητας που δεν μπορούν να αποβούν εις βάρος των άλλων και όχι εις βάρος των φυσικών πόρων. Περισσότερα στο: https://cdn.unrisd.org/assets/events/pdf-files/wswd2024/concept-note-wswd-2024_en.pdf

συστήματα. Αντίστοιχα, το Ubuntu⁶ που σημαίνει «υπάρχω, επειδή υπάρχουμε» αναφέρεται στην ουμανιστική αφρικανική φιλοσοφία, όπου κι εδώ, η ιδέα της κοινότητας αποτελεί βασικό δομικό στοιχείο της ανθρώπινης κοινωνίας. Στα πλαίσια της άρσης της κυριαρχίας της δυτικής σκέψης στην κοινωνική εργασία, οι αυτόχθονες φιλοσοφικές προσεγγίσεις ('Buena Vivir', 'Ubuntu') φαίνεται να προσελκύουν όλο και περισσότερο το ενδιαφέρον της επιστημονικής κοινότητας για την προώθηση της ενσωμάτωσης τους στην εκπαίδευση και στις μεθοδολογίες της κοινοτικής ανάπτυξης.

Με βάση τα παραπάνω, η κοινωνική αλλαγή με οδηγό τη βιώσιμη και δίκαιη ανάπτυξη μπορεί να αποτελέσει κοινό παρανομαστή για τον οικοφεμινισμό και την κοινωνική εργασία. Χρειάζεται να τεθεί ως πρωταρχικός στόχος, αλλά και βασική προϋπόθεση για την άρση των έμφυλων, κοινωνικών και οικονομικών ανισοτήτων με στόχο την οικοδόμηση αλληλέγγυων, βιώσιμων και συμπεριληπτικών κοινωνιών. Ως εκ τούτου, η περιβαλλοντική αλλαγή φαίνεται να είναι συνυφασμένη με την κοινωνική αλλαγή και τη δημιουργία δίκαιων και φροντιστικών βιοκοινωνικών συστημάτων.

Τα τελευταία χρόνια, όπως σχολιάστηκε προηγουμένως, αναπτύσσεται εποικοδομητική συζήτηση και διεξάγονται επιστημονικές έρευνες στο πεδίο της κοινωνικής εργασίας με στόχο την παραγωγή θεωρίας και πρακτικών, γύρω από τη σύνδεση ανθρώπου και φυσικού περιβάλλοντος καθώς και τα οφέλη της φύσης στη σωματική, πνευματική και ψυχική υγεία, ώστε να έρθουν οι άνθρωποι πιο κοντά στο φυσικό περιβάλλον. Σε αυτή την τροχιά επαναπροσέγγισης του πεδίου της κοινωνικής εργασίας, ο οικοφεμινισμός έρχεται να μας υπενθυμίσει ότι κάθε προσπάθεια θεωρητικής και πρακτικής ανανέωσης της σχέσης μας με το φυσικό περιβάλλον, οφείλει να ενσωματώνει την οπτική του φύλου για τη μείωση των ανισοτήτων (Alston, 2013).

Σήμερα, η ενσωμάτωση των αρχών της βιώσιμης ανάπτυξης στην κοινωνική εργασία μέσα από τις τελευταίες διακηρύξεις και κατευθυντήριες γραμμές (Co-Building a New Eco-Social World: Leaving No One Behind, 2022) συμβαδίζει με τη σύγχρονη οικοφεμινιστική οπτική και την αμφισβήτηση του δυτικού τρόπου ζωής ως κυρίαρχου μοντέλου κοινωνικής ευημερίας, το οποίο συνεχίζει να προκαλεί ανυπολόγιστες περιβαλλοντικές καταστροφές, οδηγώντας ολόκληρους πληθυσμούς στην οικονομική εξαθλίωση και τον κοινωνικό αποκλεισμό. Σ' αυτό το σημείο, είναι αναγκαίο να αναφερθεί ότι τα σύγχρονα κοινωνικά κινήματα σε όλο τον κόσμο στο χώρο των κοινωνικών επιστημών, συμπεριλαμβανομένης της κοινωνικής εργασίας, αναδεικνύουν συστηματικά τον αρνητικό ρόλο που διαδραμάτισε η αποικιοκρατία στις κατακτημένες χώρες και τις καταστροφικές συνέπειες που επέφερε στις ζωές των αυτοχθόνων, γηγενών πληθυσμών στις προγονικές περιοχές.

Η κοινωνική εργασία προσπαθώντας να συμπεριλάβει την εμπειρία, τις αντιλήψεις και τις πεποιθήσεις των τοπικών και αυτοχθόνων πληθυσμών στην πρακτική της, συστήνει την εκπαίδευση και κατάρτιση των επαγγελματιών σε ανάλογα ζητήματα, ως τον πλέον ενδεδειγμένο τρόπο για την εξάλειψη της στερεοτυπικής άποψης περί δυτικής-αποικιοκρατικής αντίληψης ως της μοναδικής, ορθής θεώρησης. Με γνώμονα την κατάλληλη παροχή εκπαίδευσης, οι Klemmer και McNamara (2019) συστήνουν την ψυχοεκπαίδευση ως μια καλή πρακτική σε μικρο- και μέσο-επίπεδο για τη διασφάλιση της κατανόησης των περιβαλλοντικών προβλημάτων εκ μέρους των ομάδων και των οργανισμών. Σε μακρό-επίπεδο, και στο πλαίσιο της κοινοτικής φροντίδας και ανάπτυξης, ο (συν) σχεδιασμός και η (συν) υλοποίηση δράσεων και παρεμβάσεων με τους αυτόχθονες πληθυσμούς και τις τοπικές κοινότητες, πρέπει να αποτελούν πρωτεύοντες στόχους για την άσκηση πίεσης στην διαμόρφωση διεθνούς

⁶ Βλέπε το βιβλίο: Mayaka, M., Uwiangana, C., & van Breda, A.D. (2023) (eds). *The Ubuntu Practitioner: Social Work Perspectives*. IFSW.

chrome-extension://efaidnbnmnnibpcajpcglclefindmkaj/https://socialserviceworkforce.org/wp-content/uploads/2024/03/IFSW-Ubuntu-Practitioner-2023e1.pdf

πολιτικής στα περιβαλλοντικά ζητήματα και την διεκδίκηση της περιβαλλοντικής/κλιματικής δικαιοσύνης (Klemmer & McNamara, 2019; Wang & Altanbulag, 2022).

Στο πεδίο του οικοφεμινισμού, αντίστοιχα, η γνώση που παράγεται από τον γηγενή πληθυσμό είναι κυρίαρχη. Μάλιστα, αυτή η ιδέα φαίνεται να αποτελεί θεμελιώδη επιρροή στην ανάδυση της οικοφεμινιστικής θεωρίας. Οι αυτόχθονες κοινότητες και οι τοπικοί πληθυσμοί, μέσα από τη βαθιά επαφή με τη γη, τη φύση και τον τόπο εδώ και χιλιάδες χρόνια, αναγνωρίζουν τη σύνδεση του ανθρώπου με τον φυσικό κόσμο ενώ παράλληλα, παρατηρείται ότι ο γηγενής πληθυσμός πλήττεται άμεσα από την καταστροφή του πρώτου (Jeffery, 2014). Η ιδέα ότι από τη βιωμένη εμπειρία υπάρχει η δυνατότητα να παραχθεί θεωρία είναι σημαντική συμβολή στην επιστήμη της κοινωνικής εργασίας. Το γεγονός, δηλαδή, ότι κάποιος άνθρωπος μπορεί να θεωρηθεί «ειδικός» σε έναν τομέα, μέσω της βιωμένης εμπειρίας, οδηγεί τις/τους κοινωνικές/κοινωνικούς λειτουργούς στη συγκέντρωση των εμπειριών, την καταγραφή και την οργάνωση για την ανάδειξη νέας θεωρίας με έμφαση στη γηγενή γνώση (Cocker & Hafford-Letchfeld, 2022). Κύρια επιδίωξη είναι η αναγνώριση της γηγενούς γνώσης, ως παράγοντα σοφίας για τη χειραφέτηση και την ευημερία των τοπικών κοινωνιών μέσα από την έκφραση της δικής τους φωνής, «ακούγοντας» την εμπειρία και τη νοηματοδότηση του κόσμου και των ζητημάτων που οι ίδιες/ίδιοι αντιμετωπίζουν (IFSW, 2005). Σημαντικό βήμα προς αυτήν την κατεύθυνση, αποτελεί η ύπαρξη της Επιτροπής Αυτοχθόνων Πληθυσμών στη Διεθνή Ομοσπονδία Κοινωνικών Λειτουργιών (IFSW, n.d.). Στόχος της Επιτροπής Αυτοχθόνων (International Federation of Social Workers, n.d.) είναι η δημιουργία ενός δικτύου για την αξιοποίηση των γνώσεων και δεξιοτήτων των αυτοχθόνων στην παροχή υπηρεσιών σε τοπικό και παγκόσμιο επίπεδο.

Οι Besthorn και McMillen (2002) σχολιάζουν εύστοχα ότι η οικοφεμινιστική σκέψη «προσφέρει στην κοινωνική εργασία μια ευκαιρία να κατασκευάσει ένα διευρυμένο οικολογικό μοντέλο, πιο εναρμονισμένο με τις αξίες και πρακτικές δεσμεύσεις» (σ. 227) του επαγγέλματος, κατευθύνοντας εν μέρει την κοινωνική εργασία να στραφεί από το άτομο στην κοινότητα, εντός ενός πιο οικοκεντρικού πλαισίου (Gray & Coates, 2013). Για να καταστεί αυτό πραγματικότητα, ο οικοφεμινισμός «προτείνει στην κοινωνική εργασία μια εναλλακτική οντολογία ως βάση για την κατανόηση του ατόμου, της φύσης, των αλληλεπιδράσεων και των θεμάτων ενδυνάμωσης που αποκλίνουν σημαντικά από τα συμβατικά οικολογικά/συστημικά μοντέλα του επαγγέλματος» (Besthorn & McMillen, 2002, σ. 227). Θα μπορούσε, λοιπόν, να ειπωθεί πως υιοθετεί μια οπτική *person-in-the-environment* (το άτομο-στο-περιβάλλον), όχι όμως με την κλασική έννοια που συναντιόταν στη θεωρία της κοινωνικής εργασίας, αλλά λαμβάνοντας υπόψη της και αυτό που αγνοούσε μέχρι πρότινος, δηλαδή το «φυσικό περιβάλλον και τη σύνδεση αυτού με την υγεία και την ευημερία» (Alston, 2013, σ.218). Μέχρι πρόσφατα, οι κοινωνικές και κοινωνικοί λειτουργοί εστίαζαν κατά κύριο λόγο στο κοινωνικό σύστημα μέσα στο οποίο τα άτομα, οι ομάδες και οι κοινότητες διαβούν και αλληλεπιδρούν, αγνοώντας ή υποτιμώντας την διασύνδεση του ανθρώπου με το φυσικό περιβάλλον και το οικοσύστημα (Alston, 2013).

Σύμφωνα με την οικοφεμινιστική οπτική, αλλά και τις σύγχρονες έρευνες και τις επιστημονικές των διεθνών οργανισμών όπως π.χ. το Γραφείο Ηνωμένων Εθνών για τη Μείωση του Κινδύνου Καταστροφών (United Nations Office for Disaster Risk Reduction, n.d.), και τη Διεθνή Ομοσπονδία Κοινωνικών Λειτουργιών (IFSW), οι αυτόχθονες λαοί και οι φτωχοί πληθυσμοί - κυρίως οι γυναίκες και τα παιδιά - βρίσκονται σε δυσμενέστερη θέση και πλήττονται περισσότερο σε περιπτώσεις περιβαλλοντικών καταστροφών (Gaard & Gruen, 2022). Συχνά, η κοινωνική θέση που κατέχει η γυναίκα και οι κοινωνικοί ρόλοι των φύλων ως συγκεκριμένοι τρόποι συμπεριφοράς, δεν τους επιτρέπουν να έχουν πρόσβαση σε πόρους δημιουργίας και παραγωγής, με αποτέλεσμα να καθίσταται δύσκολη η ανάκαμψη και η επαναφορά τους στην καθημερινότητα, σε περιπτώσεις οικολογικών καταστροφών (Alston, 2013; Azad et al., 2013). Ένα παράδειγμα αποτελεί αυτό των αυτοχθόνων ανδρών, οι οποίοι

αναγκάζονται να εγκαταλείψουν τις κοινότητές τους και να μεταναστεύσουν προς αναζήτηση εργασίας, είτε λόγω μιας περιβαλλοντικής καταστροφής, είτε εξαιτίας της υπαρπαγής και της λεηλασίας της γης τους από τα νεοφιλελεύθερα καπιταλιστικά συμφέροντα, με αποτέλεσμα οι γυναίκες να μένουν σε συνθήκες φτώχειας σε μία αποδιοργανωμένη κοινωνία (Jeffery, 2014). Ακριβώς, όπως υπάρχει διαφορετικό μέγεθος και διαφορετικός αντίκτυπος ανάμεσα στα φύλα μετά από οικολογικές καταστροφές, έτσι και οι ανάγκες διαφέρουν, όπως και ο τρόπος διαχείρισης μετά από φυσικές και ανθρωπογενείς καταστροφές (Tang & Freyd, 2012).

Όπως γίνεται αντιληπτό, οι γυναίκες και τα κορίτσια, κυρίως στις αναπτυσσόμενες χώρες, είναι πιο ευάλωτες στην κλιματική αλλαγή και βιώνουν δυσανάλογα τις επιπτώσεις της λόγω των αναπαραγωγικών και των κοινοτικών τους ρόλων π.χ. αναπαραγωγή, οικιακά καθήκοντα, γονική μέριμνα, φροντίδα άλλων (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2017). Γι' αυτό το λόγο, η Alston (2013) θεωρεί άκρως απαραίτητη τη λήψη μέτρων για την ασφάλεια των γυναικών και την εξασφάλιση της συμμετοχής τους σε προγράμματα πρόληψης και αντιμετώπισης φυσικών καταστροφών κατά το σχεδιασμό της λεγόμενης «κοινοτικής ανασυγκρότησης». Στο πλαίσιο αυτό, οι κοινωνικές/κοινωνικοί λειτουργοί οφείλουν να φροντίζουν για τη διασφάλιση ανάπτυξης πολιτικών ευαίσθητων προς το φύλο, με δικαιότερη κατανομή των πόρων (Alston, 2013). Όπως έχει φανεί ερευνητικά, ο αποκλεισμός από τον σχεδιασμό διαδικασιών ετοιμότητας σε καταστροφές και ο περιορισμός σε οικιακές ευθύνες, λόγω αποδιδόμενων έμφυλων ρόλων, αποτελούν παράγοντες περιθωριοποίησης και αποκλεισμού των γυναικών-θηλυκοτήτων που ανήκουν σε μειονοτικές και μη προνομιούχες κοινωνικές ομάδες (Nyahunda et al., 2020). Με όσα προαναφέρθηκαν, είναι σαφές ότι ο οικοφεμινισμός προτάσσει τη σημασία της πρόληψης ως στάση ζωής και θέτει ως προτεραιότητα την αξιοποίηση της γηγενούς γνώσης των αυτοχθόνων πληθυσμών και της οικολογικής γνώσης των γυναικών στη διαχείριση των φυσικών πόρων και τη διασφάλιση της βιώσιμης ανάπτυξης, χωρίς αποκλεισμούς. Από την πλευρά της, η κοινωνική εργασία έχει αναγάγει αντίστοιχα ζητήματα σε μείζονα προτεραιότητα τα τελευταία χρόνια, με γνώμονα τους Στόχους Βιώσιμης Ανάπτυξης (SDGs) του ΟΗΕ 2030 (Ηνωμένα Έθνη, χ.χ.).

Η οικοφεμινιστική θεώρηση δείχνει να είναι απόλυτα συμβατή με τη φιλοσοφία και τις διεκδικήσεις της σύγχρονης κοινωνικής εργασίας με περιβαλλοντική διάσταση, προκρίνοντας την οικοκεντρική ηθική θεώρηση και την ηθική της φροντίδας ως «αντίδοτα» στη μετα-πανδημική εποχή της αστάθειας, της αβεβαιότητας και των πολλαπλών κρίσεων. Επίσης, η ενσωμάτωση της οικοφεμινιστικής σκέψης στη μεθοδολογία της έρευνας στην κοινωνική εργασία προσφέρει σημαντικά πλεονεκτήματα για την καλύτερη κατανόηση και ερμηνεία της διαλεκτικής σχέσης ανθρώπου-φύσης (Alston, 2013), την παραγωγή νέας γνώσης και αξιών καθώς και την ανάπτυξη νέων καινοτόμων επαγγελματικών δεξιοτήτων, απαραίτητων στην μετά-ανθρωποκεντρική εποχή μας, προκειμένου να αναδειχθεί η σημασία της γνώσης για τα μη ανθρώπινα στοιχεία, τα φυσικά, στις παρεμβάσεις των επαγγελματιών στην κοινότητα (Alston, 2013). Σύμφωνα με την οικοφεμινιστική κοινωνική εργασία, καθώς η κλιματική αλλαγή επιτείνει την ευαλωτότητα των γυναικών/θηλυκοτήτων και των μειονοτικών πληθυσμών, όπως ήδη αναφέρθηκε, η γνώση σε αυτά τα ζητήματα και ο ενστερνισμός της από τους/τις κοινωνικούς/ες λειτουργούς συμβάλλει στον καλύτερο σχεδιασμό και την ανάπτυξη συμπεριληπτικών κοινοτικών δράσεων και πρακτικών, για την αποτελεσματική πρόληψη και την ετοιμότητα στη διαχείριση φυσικών καταστροφών και την ανάκαμψη μετά από μια οικολογική καταστροφή (Alston, 2013; Klemmer & McNamara, 2019).

Η διαθεματικότητα ως εργαλείο της οικοφεμινιστικής θεωρίας στην κοινωνική εργασία

Σύμφωνα με την Gaard (2022), μια βασική παραδοχή του οικοφεμινισμού είναι ότι οι διάφορες μορφές καταπίεσης και διακρίσεων είναι διασταυρούμενες και αλληλένδετες και ότι ενισχύουν η μια την άλλη. Σε αυτό το πλαίσιο, ο οικοφεμινισμός αναγνωρίζει ότι τα ευάλωτα άτομα με διασταυρούμενες ταυτότητες (π.χ. φυλετική, πολιτισμική καταγωγή, αναπηρία, φύλο, σεξουαλικός προσανατολισμός) βιώνουν συχνά πολλαπλές και διατομεακές μορφές διακρίσεων. Όπως έχει αναφερθεί, ο οικοφεμινισμός αμφισβητεί την κυρίαρχη εξουσία και τα προνόμια ως αποτέλεσμα των σχέσεων εξουσίας και αγωνίζεται ενάντια στις διασταυρούμενες μορφές καταπίεσης και την πατριαρχική κυριαρχία. Έτσι, λοιπόν, αξιοποιεί την έννοια της διαθεματικότητας για την προσέγγιση της γνώσης σε θέματα φύλου και διαπλεκόμενων πολλαπλών διακρίσεων που υφίστανται οι γυναίκες και οι ευάλωτες και περιθωριοποιημένες κοινωνικές ομάδες. Είναι εμφανές ότι η διαθεματικότητα ως έννοια, αναγνωρίζει πολλαπλές κατηγορίες ταυτότητας, όπως η φυλή, το φύλο και η τάξη, ενώ απορρίπτει οποιαδήποτε καθολική κατηγοριοποίηση των εμπειριών ενός ατόμου ή μιας ομάδας (Holemans et al., 2023).

Η διαθεματικότητα σαν όρος, εισήχθη από την Kimberle Crenshaw (Kings, 2017). Βασικές πηγές προέλευσης της έννοιας αυτής, αποτέλεσαν η φεμινιστική θεωρία, και ιδιαίτερα ο μαύρος φεμινισμός, καθώς και η queer θεωρία (Almeida et al., 2019; Mattson, 2014). Παρ' όλα αυτά, φαίνεται πως οι οικοφεμινίστριες ήδη λειτουργούσαν με βάση αυτή την έννοια (Kings, 2017), καθώς συμπεριλάμβαναν στην πρακτική τους τις πολλές και πολύπλοκες ταυτότητες που μπορεί να είχε ένα άτομο και ιδίως μια γυναίκα, ώστε να εξηγήσουν τόσο την σύνδεση αυτών με την καταπίεση των θηλυκοτήτων και των γυναικών, όσο και των επιπτώσεων που έχουν οι περιβαλλοντικές καταστροφές στη ζωή τους. Ως εκ τούτου, οι επαγγελματίες οφείλουν να μελετούν και να αναγνωρίζουν τις διαφορετικές και διασταυρούμενες ταυτότητες καθώς μπορεί να σημαίνουν ότι ένα άτομο βιώνει πολλαπλές μορφές καταπίεσης με κίνδυνο για λανθασμένες εκτιμήσεις και παρεμβάσεις.

Τα τελευταία χρόνια, η διαθεματική προσέγγιση φαίνεται ότι χρησιμοποιείται όλο και περισσότερο στην κοινωνική εργασία από επαγγελματίες με οικοφεμινιστική οπτική, αποτελώντας ένα πολύτιμο εργαλείο για την ανάλυση του τρόπου με τον οποίο οι διάφορες μορφές καταπίεσης αλληλεπιδρούν και διασταυρώνονται, διαμορφώνοντας τις βιωμένες εμπειρίες των ανθρώπων. Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο, οι οικοφεμινίστριες/ες επαγγελματίες μελετούν συνδυαστικά και λαμβάνουν υπόψη τους πως οι διάφορες ταυτότητες που φέρουν τα άτομα με τα οποία συνεργάζονται, όπως για παράδειγμα, το φύλο, η τάξη (Almeida et al., 2019; Kings, 2017; Mondal & Majumder, 2019), η φυλή (Almeida et al., 2019; Kings, 2017), η σεξουαλικότητα ή η ηλικία (Kings, 2017), η εθνικότητα (Mondal & Majumder, 2019) αλλά και ζητήματα όπως η αποικιοκρατία (Kings, 2017), συνδέονται με τη φύση και την κοινωνική τους θέση.

Από τα παραπάνω λοιπόν, είναι εμφανές ότι η διαθεματική προσέγγιση στην κοινωνική εργασία στοχεύει στην παροχή κατάλληλων συμπεριληπτικών και ενδυναμωτικών παρεμβάσεων προς τους ανθρώπους για να καταφέρουν να ανασυντάξουν τις δυνάμεις τους και να διαχειριστούν καταστάσεις που δυνητικά μπορεί να προκύψουν στην καθημερινότητά τους. Με γνώμονα τη βιώσιμη και δίκαιη κοινωνία, η χρήση της διαθεματικότητας στην πρακτική της κοινωνικής εργασίας, ανεξαρτήτως, πάντως, αν πρόκειται για την οικοφεμινιστική θεωρία ή κάποια άλλη θεωρητική ή πρακτική προσέγγιση, «περιλαμβάνει την αναγνώριση της πολυπλοκότητας των ταυτοτήτων και της ζωής μέσα στο τρέχον δυναμικό και μεταβαλλόμενο κοινωνικό περιβάλλον στο οποίο λειτουργούν οι οργανισμοί φροντίδας» (Cocker & Hafford-Letchfield, 2022, σ. 4).

Η οικοφεμινιστική οπτική στην κοινωνική εργασία σε αστικά περιβάλλοντα. Πρακτικές εφαρμογές

Ήδη, αρκετές δεκαετίες τώρα, φεμινίστριες ερευνήτριες και γεωγράφοι επικρίνουν τον σχεδιασμό δημόσιων αστικών χώρων και κοινοτήτων, ο οποίος είναι βαθιά ανδροκεντρικός και ασκούν έντονη κριτική στη διατήρηση του δυαδικού τρόπου σκέψης που επιμένει σε διαχωριστικές γραμμές μεταξύ πόλης και οικολογίας, δημόσιου και ιδιωτικού, αρσενικού και θηλυκού, βιολογικού/κοινωνικού φύλου και οδηγεί αναπόφευκτα σε χωρικό-κοινωνικό αποκλεισμό (Αγγελίδης και συν., 2018; Βαΐου, 2007). Πρόσφατη έρευνα⁷ που διεξήγαγε το Ινστιτούτο Νίκος Πουланτζάς (2023) με θέμα «Σχεδιάζοντας για όλες. Η οπτική του φύλου στον χώρο της ελληνικής πόλης» καταδεικνύει την ανάγκη επαναπροσέγγισης της χρήσης του αστικού χώρου μέσα από την οπτική του φύλου, την συμπερίληψη και τη διασφάλιση της πολυφωνίας των κοινωνικών ομάδων (γυναίκες, παιδιά, άτομα της τρίτης ηλικίας, ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα, ΑμεΑ) που ιστορικά έχουν αποκλειστεί από τον αστικό σχεδιασμό και τις διαδικασίες λήψης αποφάσεων για τις πόλεις (σελ. 5).

Στην προσπάθεια άρσης των δομικών ανισοτήτων, συμπεριλαμβανομένης της έμφυλης ανισότητας στις αστικές κοινότητες, η οικοφεμινιστική οπτική έχει να επιδείξει καλές πρακτικές, όμοιες με αυτές που επιδιώκει να εφαρμόσει η οικο (λογική) κοινωνική εργασία σε τοπικό-κοινωνικό επίπεδο. Σήμερα, για παράδειγμα, σε διάφορες χώρες του κόσμου, οι οικοφεμινιστικές πρακτικές εκδηλώνονται μέσω πρωτοβουλιών που συλλογικοποιούν την εργασία φροντίδας (Byas Fernández & Bregolat i Campos, 2021; Güemes & Cos Montiel, 2024). Αυτές περιλαμβάνουν προγράμματα όπως οι κοινοτικοί κήποι και οι αστικές φάρμες, όπου οι κάτοικοι της περιοχής - ιδιαίτερα οι γυναίκες- συναντιούνται για να καλλιεργήσουν τρόφιμα και να εκθρέψουν ζώα με βιώσιμο τρόπο, να μοιραστούν τους πόρους και να ενισχύσουν τους δεσμούς της κοινότητας. Αυτοί οι χώροι δεν παρέχουν μόνο προϊόντα, αλλά χρησιμεύουν και ως χώροι συλλογικής δράσης και εκπαίδευσης σχετικά με τις βιώσιμες πρακτικές και την περιβαλλοντική διαχείριση. Επίσης, οι διάφορες συλλογικές πρωτοβουλίες και προγράμματα συνστέγασης αναδύονται ως μια πρακτική εφαρμογή του οικοφεμινισμού σε αστικά περιβάλλοντα. Τα έργα αυτά δίνουν, συχνά, έμφαση σε κοινόχρηστους πόρους, κοινόχρηστους χώρους και συνεργατικές μορφές διαβίωσης που μειώνουν το ατομικό αποτύπωμα άνθρακα, ενώ παράλληλα ενισχύουν την αίσθηση της κοινότητας. Σχεδιάζονται έτσι ώστε να είναι χωρίς αποκλεισμούς για την αντιμετώπιση των κοινωνικών και περιβαλλοντικών ανισοτήτων. Τέλος, προγράμματα όπως το Eco-Healthy Child Care® (Children's Environmental Health Network, n.d.) ευθυγραμμίζονται με τις οικοφεμινιστικές αξίες τονίζοντας τη σημασία της φροντίδας τόσο των παιδιών όσο και του περιβάλλοντος και προωθούν την ισότητα στην υγεία για ευάλωτους πληθυσμούς, ιδιαίτερα τα μικρά παιδιά που είναι πιο ευαίσθητα στις περιβαλλοντικές τοξίνες. Τα παραπάνω παραδείγματα είναι ενδεικτικά της εφαρμογής των αρχών του οικοφεμινισμού σε αστικά περιβάλλοντα, δίνοντας έμφαση στη διασύνδεση της κοινωνικής δικαιοσύνης και της περιβαλλοντικής βιωσιμότητας.

⁷Καλλίτσης Φ., Πρέντου Π., & Urbana (Γρηγοριάδου Ε., Βλαχάκη Μ., Αλεξίου Π., Αξαρηλή Δ.). (2023). Σχεδιάζοντας για όλες: η οπτική του φύλου στον χώρο της ελληνικής πόλης. Ινστιτούτο Νίκος Πουλαντζάς. <https://poulantzias.gr/wp-content/uploads/2023/09/%CE%A3%CF%87%CE%B5%CE%B4%CE%B9%CE%B1%CE%B6%CE%BF%CE%BD%CF%84%CE%B1%CF%82-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CE%BF%CE%BB%CE%B5%CF%82-12-1.pdf>

Συμπερασματικές σκέψεις

Συμπερασματικά, όπως προαναφέρθηκε, ο οικοφεμινισμός αντιλαμβάνεται τις διάφορες μορφές καταπίεσης ως συνδεδεμένες και αλληλοτροφοδοτούμενες, εξαιτίας της πατριαρχίας και των υφιστάμενων καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής. Ως απόρροια αυτών, ο σεξισμός, ο ρατσισμός, ο ειδισμός, η ταξική εκμετάλλευση και η κλιματική αλλαγή και καταστροφή του περιβάλλοντος παίρνουν μια οικουμενική διάσταση, πλήττοντας, ωστόσο, δυσανάλογα τις γυναίκες, τις θηλυκότητες, τις μειονοτικές ομάδες, τη φύση και όλα τα έμβια όντα. Οφείλουμε να μη λησμονούμε πως η πατριαρχία και η σχέση της με τον καπιταλισμό, αν και αλλάζουν μορφές ιστορικά, τείνουν να αποδίδουν συγκεκριμένους κοινωνικούς ρόλους στα άτομα, από τους οποίους δεν μπορούν να παρεκκλίνουν εύκολα και από τους οποίους καταπιέζονται.

Από την πλευρά της, η σύγχρονη κοινωνική εργασία, διεθνώς, φαίνεται να αντιλαμβάνεται με τον ίδιο τρόπο συγκεκριμένα ζητήματα και να συμβαδίζει με τις βασικές αρχές του οικοφεμινισμού, οι οποίες διακηρύσσουν την κοινωνική δικαιοσύνη χωρίς έμφυλους αποκλεισμούς και το μέλλον της ανθρωπότητας, στη βάση της αλληλένδετης σχέσης μεταξύ ανθρώπου και φυσικού περιβάλλοντος (έμβια όντα και άβια στοιχεία), με έμφαση στην τοπική γνώση και την κοινοτική ανάπτυξη.

Καθώς διακρίναμε βασικές ομοιότητες και κοινά σημεία ανάμεσα στις γενικές αρχές της κοινωνικής εργασίας και τον οικοφεμινισμό, διαπιστώνουμε ότι τα οφέλη που μπορούν να αποκομίσουν, τόσο οι κοινωνικές/κοινωνικοί λειτουργοί ως επαγγελματίες κοινωνικής φροντίδας, όσο και τα άτομα με τα οποία συνεργάζονται, από τον ενστερνισμό της οικοφεμινιστικής σκέψης και ηθικής πρακτικής, είναι ποικίλα και σημαντικά. Εφόσον, η κοινωνική εργασία ως εφαρμοσμένη κοινωνική επιστήμη, στρέφεται όλο και περισσότερο προς την οικολογία της γνώσης και τις οικολογικές πρακτικές, οι σχολές κοινωνικής εργασίας σ' όλο τον κόσμο, χρειάζεται να συμπεριλάβουν στα προγράμματα σπουδών τους, κατάλληλες εκπαιδευτικές μεθόδους για να προετοιμάσουν επαρκώς τις φοιτήτριες και τους φοιτητές για το ρόλο τους στην ανάπτυξη και εφαρμογή ενός οικοκοινωνικού συμβολαίου, με την οπτική της οικοφεμινιστικής προσέγγισης. Σ' αυτό το παγκόσμιο ταξίδι μετασχηματισμού της εκπαίδευσης στην κοινωνική εργασία με οικολογική συνείδηση και υπευθυνότητα, εκτός από τον οικοφεμινισμό, σύμφωνα με τους Smith-Carriger και MacArthur (2023), οι παιδαγωγικές της κριτικής και μετασχηματιστικής ελπίδας, θεμελιωμένες στη βιωματική, ολιστική κριτική και βασισμένη στην τοπική μάθηση, μπορούν, επίσης, να διαφωτίσουν και να υποστηρίξουν καινοτόμες δράσεις και προγράμματα μετάβασης στην οικολογία της γνώσης.

Κλείνοντας, θεωρούμε, εξίσου, σημαντικό να τονιστεί ότι για την επίτευξη της κοινωνικής/περιβαλλοντικής βιωσιμότητας, είναι απαραίτητη η επιδίωξη ενός «από κοινού» και «από τα κάτω» (bottom-up) συνεργατικού/συμμετοχικού κοινωνικού μοντέλου, ενάντια σε κάθε μορφή διάκρισης και καταπίεσης με στόχο την κοινωνική και περιβαλλοντική δικαιοσύνη, την προάσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, την ενδυνάμωση και χειραφέτηση των ευάλωτων ανθρώπων, αλλά και την φροντίδα και προστασία όλων των οικοσυστημάτων για την επίτευξη της βιώσιμης ανάπτυξης.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Αγγελίδης Μ., Φουφρή Δ., & Τσίγκας, Ε. (2018, Σεπτέμβριος 17-30). *Κοινωνικός Χωρικός Αποκλεισμός: Η περίπτωση της μειονότητας των Πομάκων της Ξάνθης*. 5ο Πανελλήνιο Συνέδριο Πολεοδομίας, Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Βόλος.
- Afrin, S., & Shammi, M. (2023). A review on the gendered impact of COVID-19 pandemic towards achieving sustainable development goals in Bangladesh: Ecofeminist perspectives on the response to COVID-19 pandemic. *Heliyon*, 9(3), 1-14. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2023.e14680>
- Almeida, R. V., Werkmeister Rozas, L. M., Cross-Denny, B., Lee, K. K., & Yamada, A. M. (2019). Coloniality and intersectionality in social work education and practice. *Journal of Progressive Human Services*, 30(2), 148-164. <https://doi.org/10.1080/10428232.2019.1574195>
- Alston, M. (2013). Environmental Social Work: Accounting for Gender in Climate Disasters. *Australian Social Work*, 66(2), 218-233. <http://dx.doi.org/10.1080/0312407X.2012.738366>
- Azad, A. K., Hossain, K. M., & Nasreen, M. (2013). Flood-induced vulnerabilities and problems encountered by women in northern Bangladesh. *Int J Disaster Risk Sci*, 4(4), 190-199. <https://doi.org/10.1007/s13753-013-0020-z>
- Βαΐου, Ν. (2007). Φεμινιστικές προσεγγίσεις στην ανθρωπογεωγραφία. Στο Θ. Τερκενλή, Θ. Ιωσηφίδης & Ι. Χωριανόπουλος (Επιμ.), *Ανθρωπογεωγραφία. Άνθρωπος, κοινωνία και χώρος*. Κριτική.
- Byas Fernández, B. & Bregolat i Campos, J. (2021). *Ecofeminist proposals for reimagining the city. Public and community paths*. ODG. Available in: https://odg.cat/wp-content/uploads/2021/10/Ecofeminist_cities.pdf
- Boetto, H. (2017). A transformative eco-social model: challenging modernist assumptions in social work. *British Journal of Social Work*, 47, 48-67. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcw149>
- Besthorn, F. H., & McMillen, D. P. (2002). The Oppression of Women and Nature: Ecofeminism as a Framework for an Expanded Ecological Social Work. *Families in Society*, 83(3), 221-232. <https://doi.org/10.1606/1044-3894.20>
- Carlassare, E. (2000). Socialist and cultural ecofeminism: Allies in resistance. *Ethics and the Environment*, 5(1), 89-106. [https://doi.org/10.1016/S1085-6633\(99\)00025-X](https://doi.org/10.1016/S1085-6633(99)00025-X)
- Children's Environmental Health Network (n.d.). *Eco-Healthy Child Care®*. Available in: <https://cehn.org>

Co-Building a New Eco-Social World: Leaving No One Behind. (2022, Ιούλιος 2). *The People's Charter for an Eco-Social World*. Available in: <https://newecosocialworld.com/the-peoples-charter-for-an-eco-social-world/>

Cocker, C., & Hafford-Letchfield, T. (2022). Rethinking Feminist Theories for Social Work Practice. In C. Cocker & T. Hafford-Letchfield (Eds), *Rethinking Feminist Theories for Social Work Practice*. Palgrave Macmillan.

Dominelli, L. (2012). *Green Social Work- From Environmental Crises to Environmental Justice*. Polity Press.

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. (2024, Δεκέμβριος 18). *ΕΚΘΕΣΗ σχετικά με τις γυναίκες, την ισότητα των φύλων και την κλιματική δικαιοσύνη*. Available in: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-8-2017-0403_EL.html

Gaard, G. (2022). Για έναν κουήρ οικοφεμινισμό. Στο Σ. Καραγεωργάκης (Επιμ.), *Οικοφεμινισμός* (σελ. 161-206). Ευτοπία.

Gaard, G., & Gruen, L. (2022). Οικοφεμινισμός, προς την παγκόσμια δικαιοσύνη και την πλανητική υγεία. Στο Σ. Καραγεωργάκης (Επιμ.), *Οικοφεμινισμός* (σελ. 53-103). Ευτοπία.

Güemes, C., & Cos Montiel, F. (Eds.). (2024). *Care and Ecofeminism Consolidating Progress and Building Egalitarian Futures in Latin America*. Madrid, Fundación Carolina and UNRISD.

Gray, M., & Boddy, J. (2010). Making Sense of the Waves: Wipeout or Still Riding High? *Affilia*, 25(4), 368-389. <https://doi.org/10.1177/0886109910384069>

Gray, M., & Coates, J. (2013). Changing values and valuing change: Toward an ecospiritual perspective in social work. *International Social Work*, 56(3), 356-368. <https://doi.org/10.1177/0020872812474009>

Ηνωμένα Έθνη. (χ.χ.). *Στόχοι βιώσιμης Ανάπτυξης*. Available in: <https://unric.org/el/17-%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%87%CE%BF%CE%B9-%CE%B2%CE%B9%CF%89%CF%83%CE%B9%CE%BC%CE%B7%CF%83-%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CF%80%CF%84%CF%85%CE%BE%CE%B7%CF%83/>

Holemans, D., Osman, P., & Franssen, M.M. (2023). *Τόλμη για Φροντίδα. Οοικοφεμινισμός ως πηγή έμπνευσης*. Πράσινο Ινστιτούτο. Available in: https://gef.eu/wp-content/uploads/2023/05/DARETOCARE_GREEK.pdf

IFSW/IASW. (2014). *Global definition of social work*. <https://www.iasw-aiets.org/global-definition-of-social-work-review-of-the-global-definition/>

- IFSW. (2005, January 01). *Indigenous peoples*. Available in: <https://www.ifsw.org/indigenous-peoples/>
- IFSW (n.d.). *Indigenous Commission*. Available in: <https://www.ifsw.org/ifsw-commissions/indigenous-commission/>
- Jeffery, D. (2014). Environmentalism in Social Work: What Shall We Teach? *Affilia*, 29(4), 492-498. <https://doi.org/10.1177/0886109914533697>
- Καραγκούνης, Β. (2020). *Κοινοτική Κοινωνική Εργασία*. Τόπος.
- Kings, A. E. (2017). Intersectionality and the Changing Face of Ecofeminism. *Ethics and the Environment*, 22(1), 63-87. <https://doi.org/10.2979/ethicsenviro.22.1.04>
- Kitch, S. L. (2023). Reproductive Rights and Ecofeminism. *Humanities*, 12(2), 1-19. <https://doi.org/103390/h12020034>
- Klemmer, C. L., & McNamara, K. A. (2019). Deep Ecology and Ecofeminism: Social Work to Address Global Environmental Crisis. *Affilia*, 35(4), 1-13. <https://doi.org/10.1177/0886109919894650>
- Lahar, S. (1991). Ecofeminism Theory and Grassroots Politics. *Hypatia*, 6, 28-45. <https://doi.org/10.1111/j.1527-2001.1991.tb00207.x>
- Chen, L. (2014). The Background and Theoretical Origin of Ecofeminism. *Cross-Cultural Communication*, 10(4), 104–108. <https://doi.org/10.3968/%X>
- Mattson, T. (2014). Intersectionality as a useful tool: anti-oppressive social work and critical reflection. *Affilia*, 29(1), 8-17. <https://doi.org/10.1177/0886109913510659>
- Mondal, G. C. & Majumder, P. (2019). Ecofeminism: Encouraging Interconnectedness with Our Environment in Modern Society. *American Journal of Educational Research*, 7(7), 482-484. <https://doi.org/10.12691/education-7-7-7>
- Νταλούκα, Α. (2017, Σεπτέμβριος 29). *Λίγα λόγια για τον οικοφεμινισμό*. Flowmag let the positive flow. https://www.flowmagazine.gr/liga_logia_gia_ton_oikofeminismo/
- Nyahunda, L., Matlakala, F. K., & Makhubele, J. C. (2020). Environmental social work: Accounting for women's tragedies in the face of climate change-induced disasters in Chimanimani District, Zimbabwe. *African Journal of Gender, Society and Development*, 9(4), 197-217. <https://doi.org/10.31920/2634-3622/2020/v9n4a9>
- Parameswaran, G. (2022). A history of Ecofeminist-Socialist Resistance to Eco-crisis in India. *Journal of International Women's Studies*, 24(2), 1-15. <https://vc.bridgew.edu/jiws/vol24/iss2/4>

Ramsay, S. & Boddy, J. (2017). Environmental Social Work: A Concept Analysis. *The British Journal of Social Work*, 47(1), 68-86. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcw078>

Sargisson, L. (2001). What's Wrong with Ecofeminism. *Environmental Politics*, 10(1), 52–64. <https://doi.org/10.1080/714000513>

Smith-Carrier, T., & MacArthur, J. (2023). The state of eco-social work training in Canada: Transformative praxis for climate constrained futures. *International Social Work*, 67(4), 905-921. <https://doi.org/10.1177/00208728231196366>

Tang, S. S. S., & Freyd, J. J. (2012). Betrayal trauma and gender differences in posttraumatic stress. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, 4(5), 469–478. <https://doi.org/10.1037/a0025765>

United Nation Office for Disaster Risk Reduction. (n.d.). *About UNDRR*. Available in: <https://www.undrr.org/our-work>

Wang, P., & Altanbulag, A. (2022). A concern for eco-social sustainability: Background, concept, values, and perspectives of eco-social work. *Cogent Social Sciences*, 8(1), 1-13. <https://doi.org/10.1080/23311886.2022.2093035>

Warren, K. J. (2001). Feminist Theory: Ecofeminist and Cultural Feminist. In N. J. Smelser & P. B. Baltes (Eds.), *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences* (pp. 5495-5499). Elsevier.

Χριστοφορίδου, Χ. (2022). Ο οικοφεμινισμός και η σύνδεση των αγώνων. Στο Σ. Καραγεωργάκης (Επιμ.), *Οικοφεμινισμός* (σελ. 265-280). Ευτοπία.

Ecofeminism and social work in the post-anthropocentric era. Common considerations and approaches

Papouli Eleni¹, Syropoulou Despoina², Kyriazi Eleni³

¹ Associate Professor, University of West Attica, Department of Social Work

² Social Worker, MSc

³ Social Worker, MSc

ABSTRACT

This article examines the theory of ecofeminism and its relations with current approaches to social work in the context of a post-human-centred view of the world. Beginning with the historical context and theoretical background that influenced the development and formation of the concept of “ecofeminism”, the term is situated in contemporary reality as a philosophical perspective, socio-political practice, and theoretical tool for thinking about and understanding contemporary social and environmental problems. The article explores similarities, common principles, and approaches with contemporary social work and recommends the application of intersectionality as a key methodological tool for critical thinking of ecofeminist theory in social work practice. It also suggests integrating the ecofeminist approach in social work education and professional practice at the micro-, meso-, and macro-levels. Finally, it provides some examples of applying the ecofeminist perspective to community social work in urban settings.

Key-words: ecofeminism, social work, ecosocial work, intersectionality, environmental justice

Correspondence: Eleni Papouli, epapouli@uniwa.gr